

Олександр Пілецький
магістрант VI курсу історичного факультету
ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: к. і. н.,
доцен кафедри історії України ЖДУ ім. І. Франка **Жуковський О. І.**)

ОСОБЛИВОСТІ ГАЙДАМАЦЬКОГО ПОВСТАННЯ 1750 р.

За роки незалежності України в її народі значно зріс інтерес до своєї мови і культури, до історичного минулого, особливо до тих його сторінок, що пов'язані з героїчною боротьбою. Сьогодні, коли в Україні відбуваються складні процеси реформування всіх сфер життя, вивчення і використання надбань минулого з урахуванням допущених помилок є важливим і актуальним завданням. Зокрема, в умовах складної соціально-політичної ситуації необхідно проаналізувати причини, що породжували гострі соціальні конфлікти, які в свою чергу, викликали потужні народні рухи, пов'язані із кривавими подіями та зробити все можливе, щоб такі події більше ніколи не відбулися. Однією з таких сторінок історії нашої держави, де соціальні конфлікти вирішувалися шляхом збройних виступів є гайдамацький рух.

Окремі аспекти окресленої проблеми вже піднімалися в працях: Т. Чухліба [4; 5], С. Соловйова [3], О. Посунько [2], В. Мільчева [1].

Метою дослідження є висвітлення особливостей гайдамацького повстання 1750 р.

Велике гайдамацьке повстання відбулося на теренах України у 1750 р. Однією з його головних причин був неврожай 1749 р., який охопив майже всю Правобережну Україну та різко збільшив кількість селян-утікачів. В організації гайдамацького руху нічого не змінилося, селяни об'єднувались у великі повстанські загони, якими зазвичай керували запорозькі козаки, та розправлялися з магнатами та шляхтою. Вже навесні 1750 р. регіментар

«української партії» А. Ожга писав до Варшави, що «розлючене гультайство поширює грабіж» у Київському воєводстві. Переховуючись на болотах та в лісах, повстанці отримують від «хлопів» провізію. Стурбований широким розмахом повстання, А. Ожга наказував шляхті ретельно охороняти свої маєтки від «грабіжників», а тих, хто давав повстанцям «живність, карати смертю» [4, с. 120].

У своєму універсалі від 18 травня 1750 р. регіментар підтверджував факт формування гайдамацьких загонів й на Лівобережжі, спираючись на свідчення пійманих на польсько-російському прикордонні гайдамаків про те, що близько тисячі повстанців перейшло кордон з боку Росії [3, с. 963].

8 серпня 1750 р. Військова колегія зобов'язала київського генерал-губернатора М. Леонт'єва якнайшвидше викоринити «злодійські гайдамацькі партії». Для придушення повстанського руху останній відправив регулярні військові команди, але вони не змогли нічого вдіяти з гайдамаками. Так, гайдамацький загін, який стояв табором під с. Ухівкою (Цибулівська сотня), регулярно поповнювався запорозькими козаками. Начальник Кременчуцького форпосту доносив М. Леонт'єву, що майже всі цибулівські жителі пішли у гайдамаки [1, с. 49].

У серпні–вересні 1750 р. повстанські загони починають активно переходити з Правобережної України на територію Гетьманщини. Так, у середині серпня гайдамацький загін, очолений козаками Павленком та Дубиною, переправився через Дніпро біля м. Любеча та попрямував до с. Добрянки. 9 вересня 1750 р. начальник Добрянського форпосту Сवेशніков доносив у Генеральну губернську канцелярію, що гайдамаки озброєні рушницями та пістолями. Подібні загони, писав він, з'явилися також на території Чернігівського та Ніжинського полків [2, с. 248].

У цей же час для боротьби з гайдамацьким рухом російським урядом було створено таємну комісію. Остання видала розпорядження прикордонним форпостам, пильно наглядати за діями гайдамаків. Для протидії гайдамацьким загонам київський генерал-губернатор М. Леонт'єв змушений був виставити на Кременчуцькому форпості до 1 тис. драгунів, а також 400 козаків Миргородського полку під командою сотників Кодинця та Рудя. Останнім доручалося «йти у степові місця і тих гайдамаків, які вештаються по степу, намагатися всіма можливими засобами ловити» [5, с. 178].

У Правобережній Україні повстання поступово охоплювало все нові й нові райони, про що свідчать численні скарги польської шляхти подані до повітових судів, воєводам і навіть самому королю. 6 травня 1750 р. шляхтичі Скрижинські повідомляли київському воєводі, що не мають можливості приїхати до с. Вільшки (Житомирщина) для розмежування земель між ними та шляхтичем Харленським, бо в цій місцевості діяли гайдамацькі загони [4, с. 120].

У цей же час повстанські загони також діяли у районах Корсуня та Ржищева. Корсунський загін, очолений Олексієм Ляхом, складався виключно з козаків Бугогардівської паланки, які перебували на рибних промислах у запорозьких степах. 9 травня 1750 р. повстанці напали на Корсунь, де у цей час відбувався традиційний травневий ярмарок. Звідти гайдамаки вирушили до с.

Таганчі. Розправившись з місцевими крамарями, повстанці підійшли до Ржищева, де захопили замок трахтемирівського старости Щенявського. У замку гайдамаки забрали дві гармати, мортиру, гаківницю та шаблі, а потім підпалили панський двір. З Ржищева вони вирушили вниз по Дніпру та, зайшовши до с. Ходорова, спалили «єврейську винокурню» [2, с. 249].

З особливою силою розгорнувся гайдамацький рух у Правобережній Україні влітку 1750 р. 23 червня шляхта Київського воєводства просила коронного гетьмана Ю. Потоцького надати допомогу в боротьбі з повстанцями. У листі йшлося про те, що у воєводстві з кожним днем посилюється гайдамацький рух, який «виливається з-під кордону, а також з-за російського кордону у наше воєводство, спустошуючи країну, не минаючи навіть божих святинь». На початку липня гайдамацький загін з 320 чоловік, очолений козаком Михайлом Сухим, діяв на Смілянщині. Польська шляхта вислала проти повстанців значний військовий загін. Біля с. Єрків відбувся бій, під час якого було вбито понад 50 та поранено близько 100 жовнірів. Гайдамаки ж майже не зазнали втрат. Восени 1750 р. гайдамацький рух у Правобережній Україні значно посилювався. Лише за серпень-вересень до Київської губернської канцелярії надійшло 77 шляхетських скарг на дії повстанців [4, с. 122].

Загалом, гайдамацьке повстання 1750 р. охопило значну територію «від південних кордонів польської держави до Мозиря та Летичева. Згідно з повідомленнями від 4 жовтня 1750 р. шляхтичів Брацлавського воєводства: І. Хаєцького, С. Свідзінського, А. Чечеля та інших, до російських прикордонних судів, гайдамацькі загопи лише влітку 1750 р. зруйнували на території Брацлавщини 27 міст і 111 сіл, які належали шляхті, а також дві унійні церкви у Калинівці [2, с. 250].

Почавшись на Правобережжі повстання значною мірою вплинуло на перебіг гайдамацького руху у Лівобережній Україні. Воно примусило російський уряд протягом усього 1750 р. тримати свої війська на кордоні з Річчю Посполитою, аби не пропустити гайдамаків на територію Російської імперії. Велике гайдамацьке повстання 1750 р. поступово було придушене. На допомогу польській шляхті прийшли російський уряд і козацька старшина Гетьманщини [5, с. 182].

Таким чином, гайдамацьке повстання 1750 р. здійснило великий вплив на розвиток гайдамацького руху по всій території України. Хоч повстання і було придушене, однак повстанцям вдалося за короткий термін завдати значної шкоди містам, що були власністю шляхти. Значні матеріальні втрати дезорієнтували шляхту, що дало поштовх для подальшої боротьби українського народу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Мільчев В. І. Гайдамацтво на Нижньому Побужжі у 1750-х – на початку 1760-х років / В. І. Мільчев // Запорозька старовина. – 2005. – № 3. – С. 48–56.
2. Посулько О. М. Запорозька Січ і Гайдамаччина у 50-ті – на початку 60-х рр. XVIII ст. / О. М. Посулько // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. – 2010. – Вип. 8. – С. 248–259.
3. Соловьев С. М. История России с древнейших времен: в 6 кн., 29 т. / С. М. Соловьев. – Кн. 6. – Т. XXVI–XXIX. – СПб., 1896. – 1178 с.

4. Чухліб Т. «Гайдамаччина» в Речі Посполитій XVIII ст. (причини повстанського руху в світлі джерел з українського табору) / Т. Чухліб // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – 2008. – № 8. – С. 116–125.

5. Чухліб Т. В. Хто вони гайдамаки – козаки, «бомжі» чи «вурдалаки»? / Т. В. Чухліб // Сучасність. – 2010. – № 3. – С. 163–185.